

Ked' Panna Mária viedla vojsko. Obliehanie Konštantínopola a tajomstvo akatistu

Lucia Laudoni

7. novembra 2022 ✝ Cirkev História

Attendamus – Vnímajme! Touto výzvou sa obracia na Boží ľud celebrant byzantskej svätoslužby pred čítaním Božieho slova. Latinské preklady východných liturgických formulárov obsahujú sloveso *attendere*, ktoré nie je náhodnou voľbou zlomeného brka.

Attendo je utvorené z predložky *ad* a slovesa *tendere*. Starí Rimania ním označovali maximálne vypätie, natiahnutie (tenziu) struny luku tesne pred výstrelom. Aká hlboká je múdrosť latinčiny! Sústrediť sa (*attendere*) znamená napnúť tetivu duše najviac, ako sa len dá – ako lukostrelec pred zásahom do terča.

Skúmanie a poznanie cirkevných dejín si vyžaduje osobitný druh sústredenia – zmysel *pro complicitate temporis*, pre spoluúčasť (*complicitas*, nie antagóniu) času a večnosti. Biela hlava Alfreda Northa Whiteheada, anglikána, ktorý prekročil katolícky Tiber, sa topí v premise, že okamih neexistuje, aby nakoniec uznala, že čas je predovšetkým „theoforický“ – bohonosný. Čas je bohonosnou archou, v ktorej sú ukryté všetky mikro a makroskutky ľudstva, a kľúčom od tejto archy je viera.

Moderná historiografia roztavila *clavis fidei* v peci neverectva. Tvári sa, že je oveľa ľahšie odstrániť zámok na truhlici času veľkou pokosovou pílou ateizmu, než ho bezpečne otvoriť drobným kľúčom viery.

Poetická duša povie, že dejiny sú svadbou času a priestoru. Zo svadobných šiat dejín však strhávame čipku krásy. Vari neobdaril Boh bájnu Afroditinu penu alebo snehovú vločku (možno jeden z prírodných predobrazov čipky) dokonalou a napodobňovania hodnou ornamentikou? Medzi jednoduchosť a prázdnotu dávame znamienko rovnosti a nevidíme, že *nova simplicitas* je krycím názvom *novae stupiditatis*.

Je veľmi zaujímavé, že latinské slovo *stupiditas*, známe aj angličtinárom, vzniklo ako derivát protoitalického *stupeo*, čiže tlačiť, dokonca udrieť (*ad comparandum* starogrécke τύπτω). Hlúposť je rafinovaný úder, kým múdrosť je obväz, ktorý hojí ranu po facke hlúposti.



Pán dejín.

Zdroj: pxhere.com

Manus corrigens, domnelá opravujúca ruka historicko-kritickej metodológie, zbavuje múry dejín „plesne posvätna“. Katolícka viera je pre niekoho pieseň, pre iného pleseň...

Tento trend sa dotkol aj modernej byzantológie, ktorú Edward Gibbon stihol zredukovať na panoptikum slizkých zrád pod práporom christianizovanej orlice. Obraz autokratora s konštantínovským labarom, ktorý plače pred ikonou Bohomatkky, je pre desakralizovaného historika akési Waterloo ducha. Lenže ak cirkevné dejiny stratia sakralitu a bohoľudský vektor, čím sa potom stanú? Látkou bez nití? Destilátom klamstva pod starou ošúchanou etiketou?

Východorímsku ríšu, ktorú pod vplyvom sprofanizovanej osvietenскеj historiografie nesprávne nazývame Byzancia, politicky oslabovali boje s barbarmi. Nebolo to inak ani na začiatku 7. storočia. Na západnej hranici sa objavila nová hrozba – Avari. Cisár Justinián (kanonizovaný východnou cirkvou) nechal avarským bojovníkom vyplácať finančnú kompenzáciu (*tributum*) za ochranu hraníc impéria a na istý čas oddialil hrozbu novej ofenzívy, ale Damoklovho meča vojny sa nezbavil. Expandujúci Avari po smrti imperátora vytvorili alianciu so sásánovskými Peržanmi, „zlatým klincom“ ktorej bolo perzsko-avarské obliehanie Konštantínopola v roku 626.

Nepriateľská armáda bola oproti východorímskej v presile a cisárovi muži zo strategického hľadiska nemali šancu ubrániť mesto. Kľúčovým cieľom operácie boli Theodosiove hradby, ktoré už mala pod kontrolou nepriateľská flotila.

Patriarcha Sergius však nestrácal vieru a tiahol na hradby v procesii s ikonami a fragmentom z Kristovho kríža. Na čele duchovnej ofenzívy kňazov a mníchov trónila veľká ikona Bohorodičky, pravdepodobne Hodigitrie (*Ὁδηγήτρια*, z gréčtiny „tá, ktorá ukazuje cestu“).

Kresťanská armáda (v počte *grosso modo* desaťtisíc mužov) začala nad pohanmi (päťdesiatitisíc vojakov) zázračne víťaziť. Začiatkom augusta sa situácia dramaticky zmenila. Pohanskej aliancii sa podarilo obsadiť vonkajšie predmestia perly na Zlatom rohu. Barbari dokonca znesvätili známy pútnický chrám Bohorodičky vo Vlachernách (*Blachernae*), kde sa uchovávala vzácna relikvia – časť odevu Božej Matky (tzv. pás, *omofor*). Patriarcha napriek tomu (alebo práve preto!) naďalej odprosival *Theotokos* (Božiu rodičku, *Θεοτόκος*, grécky ekvivalent latinského *Deipara*) za hriechy obyvateľov mesta a kráčal s ikonou v ústrety mocnej armáde.

Kráľovná nebies neopustila svoj ľud a byzantské námorníctvo bolo prekvapivo schopné rozprášiť pohanské sily. Strhla sa veľká búrka, na ktorú agresor nebol dostatočne pripravený.

Podľa dejepisca veľkého obliehania Konštantínopola v roku 626 Theodora Synkella more sčervnelo od krvi. Theodor dostal od patriarchu poverenie napísať homíliu o obliehaní Nového Ríma. Obklúčenie cisárskeho mesta prirovnáva k starozákonnej sýrsko-efraimskej vojne a k obliehaniu Jeruzalema za vlády judského kráľa Achaza. Synkellos dáva historickým udalostiam silný teologický náboj a zanecháva nám správu o zjavení Panny Márie nad múrmi Konštantínopola. Vo chvíli, keď sa šokovaní vojaci avarského kagana zahľadeli na doráňané hradby hlavného mesta, uvideli siluetu žiariacej ženy, ako sa vznáša nad Carihradom.



V Konštantínopole uctievali Bohorodičku ako veliteľku vojska.

Zdroj: pxhere.com

Patriarcha nariadil, aby sa ako poďakovanie *Panagii* (Všesvätej, východný titul Matky Božej, *Παναγία*) po celú noc postojacky spieval slávnostný akatist – rozsiahla a mimoriadne poetická kompozícia, ktorá vznikala približne v rovnakom období. Autor akatistu (teda „nesedavého hymnu“) nie je známy. Niektorí autori ho pripisujú priamo patriarchovi Sergiovi, prípadne svätému Romanovi Melodovi (Sladkopevcovi), ktorý žil o niečo skôr v 6. storočí. Je možné, že patriarcha upravil už existujúci starší text, do ktorého interpoloval úvodnú slohu – *kondák* (z gréckeho *κόνταξ* – zvitok) na oslavu víťazstva Prečistej Panny nad pohanskými mečmi.

Vyššie uvedený historický kontext vysvetľuje, prečo sa v introduktívnom kondáku pripisuje Panne Márii titul nepremožiteľnej vojvodkyne – generála v boji (*Τη υπερμάχω στρατηγώ*). Jej pričinením boli perzsko-avarské vojská (v ktorých sa oháňali zbraňou vtedy ešte barbarskí slovanskí žoldnieri) zničené a srdce (centrum) „Ríma nad Bosporom“ zostalo nedotknuté.

Podľa inej teórie táto skladba vznikla až po roku 718 ako odpoveď na ničivé arabské nájazdy, ktoré sa vďaka modlitbe k Presvätej Panne Márii opäť podarilo odvrátiť.

Grécky originál kondáku má nasledovnú podobu:

Τῇ ὑπερμάχῳ στρατηγῷ τὰ νικητήρια,
Ὡς λυτρωθεῖσα τῶν δεινῶν εὐχαριστήρια,
ἀναγράφῳ σοι ἡ Πόλις σου Θεοτόκε.
Ἀλλ' ὥς ἔχουσα τὸ κράτος ἀπροσμάχητον,
Ἐκ παντοίων με κινδύνων ἐλευθέρωσον,
Ἵνα κράζῳ σοι· Χαῖρε, Νύμφη ἀνύμφευτε.

Preklad prispôsobený slovenskej syntaxi:

Neporaziteľnej (hrdinskej, „majstrovskej“) veliteľke (ochrankyni) v boji,
my, tvoje mesto,
zachránené od hrôz (vojny),
s vďakou ti prinášame víťazný chválospev,
Bohorodička, lebo si nepremožiteľná,
oslobod' ma (nás) od všetkých protivenstiev (nebezpečia),
aby som (sme) k tebe mohol (mohli) volať:
Raduj sa, (panenská) nevesta, ktorá sa nevydala!

Báseň začína datívom, ktorý jej dáva charakter úradnej inskripcie podobnej nápisom na víťazných oblúkoch a slávnostným salutáciám veľkým generálom. Zázračne zachránený Druhý Rím oficiálne ďakuje Nepremožiteľnej vládkyni (latinský nominatív by mohol znieť *Defenstrix inexpugnabilis*) za vojenskú pomoc. Epištolárny štýl prezrádza sloveso ἀναγράφω (oficiálne oznamujem, verejne vyhlasujem, pripisujem, dedikujem, venujem). Úradný štýl gréckej pôvodiny zvädza k myšlienke, že tento kondák bol – *cum grano salis* – akousi východorímskou „štátnou hymnou“ (alebo aspoň raným predchodcom tohto typu skladieb).



Cisárovo mesto venovalo svojej Vládkyni dokonalý chválospev.

Zdroj: Erik Törner / flickr.com

Latinské preklady akatistu cirkulovali na kresťanskom Západe najmä pričinením franských mníchov. Veľkej obľube sa tešilo latinské prebásnenie tohto mariánskeho *opus magnum* z pera benátskeho biskupa Chrystophora, ktoré vzniklo okolo roku 800. Oxforská knižnica vlastní rukopis so signatúrou MS. Lat. th. d. 20. Pochádza z 11. storočia a jeho vlasťou je Normandia. Na stránkach stredovekého pokladu je zvečnená azda najstaršia zachovaná písomná podoba tejto byzantskej kompozície, ktorá ovplyvnila aj štruktúru a obsah loretánskych litánií.

Svätý Otec Benedikt XIV. udelil 4. mája 1746 päťdesiatdňové odpustky katolíckym veriacim západnej i východnej tradície za každý zbožný prednes celej skladby, nielen úvodného kondáku. Latinsky hovoriaci kresťania mali v 18. storočí v rukách ďalší preklad akatistu, za ktorým stál Giuseppe Maria Querci.

Rímskokatolícky kňaz v Londýne Vincent McNabb v roku 1934 preložil akatist do anglického jazyka a sprostredkoval jeho posolstvo západnému čitateľovi. *Prolegomenon* (predhovor) otca Vincenta si zaslúži prinajmenšom rovnakú pozornosť, ako jeho translatologická práca. „Zavedenie akatistu na kresťanský Západ nepotrebuje obhajobu. To Západ by sa mal ospravedlniť za jeho zanedbanie, či neznalosť takého majstrovského liturgického a literárneho diela.“ píše anglický páter milujúci Východ.

Latinská verzia prvého kondáku súperí v elegancii s gréčtinou:

*Propugnatori magistratui victoriae,
sicut redempta a duris,
gratiarum actiones rescribo tibi Civitas tua, Dei Genitrix,
sed sicut habens imperium inexpugnabile,
de omnibus periculis me libera,
ut clamo tibi: Ave, Sponsa Insponsata!*

Je zaujímavé, že prekladateľ použil termín *propugnator* v mužskom rode namiesto jeho očakávaného stredovekého ženského ekvivalentu *propugnatrix*. Nie je to chyba, ale naopak, pocta. Toto slovo v klasickej latinčine pomenúvalo hodnosť (titul) obrancu práv určitého územia (*iuris propugnator*). Je ťažké vytýčiť hranicu medzi pojmami *propugnator* a *defensor*, na prvý pohľad sa oba zdajú byť synonymné. *Propugnator* však s istotou označuje generála, ktorý víťazí a ktorý bráni popri materiálnych hodnotách aj tie duchovné.

Básnik vytvára nádherný kontrast, keď kladie vedľa seba *Virgo potens* – bojovníčku disponujúcu nepremožiteľnou autoritou (*imperium inexpugnabile*) a čistou ženskosťou panenskej Nevesty. *Maternitas* a *Virginitas* sú zároveň prameňmi sily Tej, ktorá šliape po hlave hada.



Panagia s ochranným omoforom.

Zdroj: redfox / pixnio.com

Záverečná syntagma *Χαῖρε, Νύμφη ἀνύμφευτε* je slovná hračka, ktorá sa dá naliať do latinskej básnickej formy ako voňavé cesto: *Ave* (alebo *gaude*, *pergaude*, *laetare*) *Sponsa insponsata* alebo *Nupta innupta* (nevesta, ktorá sa nevydala, zostala pannou).

Neskoršie slovanské preklady úvodnej aklamácie z akatistu síce oslavujú Bohorodičku ako hlavného vodcu cisárskeho vojska, avšak vypúšťajú zmienku o Meste (*Πόλις*) a nahrádzajú ju neutrálnym spojením „my, tvoji služobníci“ (namiesto „tvoje mesto“). Mariánska veľpieseň Východu sa stala modelom vzniku celého radu ďalších akatistov k rôznym sviatkom, ikonám a svätým, no len málokto z nich si môže merať sily s gréckym archetypom.

Prvý kondák z akatistu k Bohorodičke je historickým a teologickým dôkazom, že víťazstvo Panny Márie nepatrí do kategórie patetického snenia, takého typického pre milovníkov apokryfných prorociev. Skúsenosť konštantínopolských kresťanov hovorí jasnou rečou. Bohorodička už nepriateľa porazila – neviditeľne aj viditeľne. Keď dokázala ubrániť svoje mesto v 7. storočí, prečo by to nemohla urobiť aj dnes? Cirkev verí, že *Τῇ ὑπερμάχῳ στρατηγῷ* jedného dňa zaznie nad celým svetom s doposiaľ nevidanou eschatologickou silou.

URL adresa článku: <https://christianitas.sk/ked-panna-maria-viedla-vojsko-obliehanie-konstantinopola-a-tajomstvo-akatistu/>